

Corbulo's *clientela militaris* en het principaat van Vespasianus

door

Frederik Juliaan VERVAET

I. CORBULO'S CARRIÈRE EN SPECIFIEKE PROBLEEMSTELLING

De Romeinse senator en *uir militaris* Gnaeus Domitius Corbulo (ca. 3 v.C. - 67 n.C.), *consul suffectus* in 39 onder zijn zwager Gaius en ongetwijfeld de grootste *propraetorische* legaat uit de tijd van Claudius en Nero, is in onze gewesten vooral bekend omwille van het kanaal dat hij na een succesvolle militaire actie tegen de Friezen en de Chaucen omstreeks 47 als legaat van *Germania inferior* liet graven tussen Rijn en Maas : de zogenaamde *fossa Corbulonis*. Niettemin bracht hij het meest verdienstelijke en roemvolle gedeelte van zijn schitterende militaire carrière door in de uithoeken van het Romeinse Oosten en Armenia, waar hij bij uitstek de vérstrekkende oostpolitiek van Nero in goede banen heeft geleid. Het was immers zo dat Armenia sinds de tijd van Augustus werd geregeerd door koningen uit de gehelleniseerde Oosterse adel die exclusief door de Romeinse keizer werden geïnstalleerd, zonder Parthische inspraak. Nadat de Parthische prins Tiridates echter op het einde van Claudius' bewind het koningschap over Armenia had geïsurpeerd, benoemde Nero onder invloed van de 'regenten' Seneca en Burrus de ervaren Corbulo eind 54 tot legaat van de nieuwe dubbelprovincie Cappadocia-Galatia, met als specifieke opdracht Armenia opnieuw binnen de Romeinse invloedssfeer te brengen. In 58 en 59, profiterend van het feit dat de Parthische grootkoning Vologaeses, broer van Tiridates, tot 61 de handen vol had met een geweldige opstand in Hyrcania, veroverde hij respectievelijk de Armeense hoofdsteden Artaxata en Tigranocerta. In 60, toen het erop leek dat de Armeense oorlog voorbij was, kreeg hij naast Cappadocia en Galatia ook nog het grote Syria onder zijn commando. Wanneer in de zomer van 61 zowel op het Armeense als op het Syrische front een openlijke oorlog dreigt met de Parthen, besluit Corbulo tot een niet overal gesmaakte tijdelijke diplomatieke oplossing : beide toenmalige grootmogendheden trekken hun troepen uit het geteisterde Armenia terug, waarbij de in 60 door Nero geïnstalleerde vazalkoning Tigranes voor altijd van

zijn kortstondige troon werd gehaald. Nero stuurt daarop zijn gunsteling L. Iunius Caesennius Paetus eind 61 als nieuw legaat voor Cappadocia-Galatia naar het strijdtoneel met het agressieve militair mandaat Armenia te annexeren. Nadat deze na een roekeloze campagne in de herfst van 62 een zware nederlaag had geleden tegen de Parthen in Armenia en de Romeinen zich opnieuw naar Cappadocia hadden moeten terugtrekken, kreeg Corbulo in 63 zelfs een *imperium proconsulare*, een vorm van *imperium maius* of grotere autoriteit, dat hem het directe commando verleende over alle gouverneurs met *imperium pro praetore* en cliëntkoningen in het Romeinse Oosten : niet minder dan 8 legioenen stonden van 63 tot waarschijnlijk halverwege 65 n.C. onder het oppercommando van Corbulo! Uiteindelijk wist Corbulo in die hoedanigheid de Parthen opnieuw tot een compromis te dwingen na een militaire machtsdemonstratie in Armenia in de zomer van 64. De Parthische prins Tiridates zou in 66 met groot gevolg een unieke reis naar Rome maken om daar op het Forum Romanum door Nero zelf met de koninklijke diadeem tot cliëntkoning van Armenia te worden gekroond. In augustus 66, een paar maanden na de kroningsceremonie, sloeg het noodlot voor Corbulo toe : zijn schoonzoon Annius Vinicianus, die Tiridates aan het hoofd van een escorte naar Rome had begeleid in 65 en 66, leidde in Beneventum een mislukte moordaanslag op Nero. Voor Nero, die al had getolereerd dat meer verwijderde verwanten en kennissen van Corbulo bij de senatoriale oppositie betrokken waren, was de maat vol. Corbulo was gezien zijn ongeëvenaard prestige en de grote aantallen troepen en officieren die onder zijn bevel stonden of hadden gestaan, te gevaarlijk geworden voor de wankelende positie van de keizer. Na met vleiende woorden naar Achaea te zijn geroepen in het voorjaar van 67, pleegde de generaal zelfmoord op de kust van Cenchreae. Een dikke twee jaar later bestond het principaat van Tiberius Claudius Nero niet langer en zat de nieuwe uit de rangen van de municipale elite opgeklimmen Flavische dynastie stevig in het zadel.

Twee vragen met betrekking tot de hele groep van onderbevelhebbers van Domitius Corbulo van 55 tot en met 66 n.C. zijn uiterst interessant. Ten eerste : had Corbulo in de twaalf jaar dat hij in het Oosten heeft gecommandeerd een min of meer loyale *clientela* opgebouwd? En ten tweede : heeft deze eventuele *clientela* meer of minder bijgedragen tot de militaire overwinning van Vespasianus en is zij ook na 69/70 loyaal gebleven aan diens dynastie? Er moet echter meteen voor worden gewaarschuwd dat een volledig gefundeerd antwoord op deze twee vragen niet mogelijk is. Wat betreft de eerste vraag beschikken we over geen enkele directe aanwijzing in de

bronnen. Een poging tot antwoord berust volkomen op gronden van (grote) waarschijnlijkheid. Het formuleren van een wetenschappelijk antwoord op de tweede vraag is feitelijk slechts mogelijk wanneer men een comparatieve studie maakt van bijvoorbeeld de verdere carrière van alle senatoren die *legatus legionis* waren ten tijde van Nero, en binnen deze groep natrekt of die *legati legionis* die zeker onder Corbulo hebben gediend op een uitzonderlijke manier begunstigd werden door het nieuwe regime en zo ja op welke gronden. Hoewel dit comparatieve onderzoek mij zeer interessant leek, heb ik mij beperkt tot een beknopte bijdrage tot het (zeer summier onderzochte) probleem van een 'Corbulogroep'. Het lijkt mij om te beginnen zeer nuttig een overzicht te geven van de geattesteerde onderbevelhebbers en *legati legionis* van Domitius Corbulo en hun carrières¹.

2. DE LEGATI VAN DOMITIUS CORBULO

1) (Q. Iulius Cordinus) C. Rutilius Gallicus²

tribunus militum legionis XIII Geminae
quaestor ca. 50

aedilis curulis

legatus legionis XV Apollinaris 52-54

praetor ca. 55

legatus provinciae Galaticae 56/57- 63/64

legatus pro praetore van de *proconsul* van Asia 68-69-70?³

* Dit artikel is gebaseerd op hoofdstuk 9 ('De clientela van Corbulo en de Flavische dynastie') uit mijn onuitgegeven dissertatie *Gnaeus Domitius Corbulo. Biografie van een capax imperii*, Universiteit Gent, Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa, 1997, 295 p. Bij deze gelegenheid wens ik mijn promotor, prof. dr. J. Devreker te danken voor zijn kritische hulp en ondersteuning bij het totstandkomen van mijn dissertatie en de publicaties die daaruit voortvloeien.

1. Voor dit overzicht van de carrières verwijs ik graag naar het recente prosopografische onderzoek van Th. Franke, *Die Legionslegaten der römischen Armee in der Zeit von Augustus bis Traian*, Bochum, 1991, eventueel aangevuld met bevindingen uit publicaties van andere wetenschappers. De *legati legionis* van Caesennius Paetus, Calavius Sabinus en L. Funisolanus Vettonianus, dienden zeker niet onder Corbulo. Hen heb ik dus niet opgenomen in dit overzicht. Het hoeft niet te verwonderen dat de *legati legionis* van Caesennius Paetus van Nero geen verdere ambten meer hebben gekregen.

2. Th. Franke, *Die Legionslegaten*, p. 249.

3. ILS 9499. Th. Franke vermeldt deze post niet. R. Syme, "Partisans of Galba", *Historia*, 31 (1982), p. 481 is ervan overtuigd dat hij deze post van Galba had gekregen. In elk geval moet hij in 69 nog in het Oosten geweest zijn. Bovendien bewijst Syme nog dat Rutilius van Galba de bijzondere eer ontving om de plaats van Nero tussen de *sodales Augustales* te mogen innemen.

consul suffectus 71 of 72⁴
legatus Augusti pro praetore in Africa 73/74⁵
legatus Augusti pro praetore exercitus Germaniae inferioris 76/ 77-79⁶
proconsul provinciae Asiae II 82/83- 83/84 ?⁷
consul II suffectus 85 ?⁸
praefectus urbi 89⁹

Hij diende onder Corbulo als *legatus provinciae Galaticae* van ca. 57 tot ca. 62¹⁰. Rutilius Gallicus doorliep zonder enige twijfel als zoon van een *novus homo* die het consulaat niet had bereikt¹¹ een buitengewone carrière. Geen wonder, hij was *amicus* van Domitianus Caesar¹². Volgens Franke was hij afkomstig uit Augusta Taurinorum¹³.

2) Annius Vinicianus

Annius Vinicianus was *pro legato* van de *V Macedonica* van 63 tot de zomer van 65 n.C.¹⁴ Als exponent van de Vinicii en de Annii Polliones was hij *Italus*.

4. Dit is ook de datum die W. Eck, "Staius, Silvae I 4 und C. Rutilius Gallicus als proconsul Asiae II", *American Journal of Philology*, 106 (1985), p. 482 naar voor schuift.

5. R. Syme, "Staius on Rutilius Gallicus", *Roman Papers V*, 1988 (= *Arctos. Acta Philologica Fennica*, 18 [1984], p. 149-156), p. 515 schrijft dat Rutilius in 75 in Africa actief was.

6. W. Eck, *Die Statthalter der germanischen Provinzen vom 1.-3. Jahrhundert*, Bonn, 1985, p. 144 dateert deze legatuur in 76?/78 n.C. Eck stelt dat Rutilius zich in Germania inferior een bekwaam militair heeft getoond.

7. W. Eck, "Staius, Silvae I 4", pp. 481 e.v. argumenteert grondig voor een datering van de zomer van 82 tot de zomer van 84. Eck meent dat Rutilius na zijn proconsulaat in 85 als beloning voor in Asia bewezen diensten *consul II* werd.

8. Een datum die ook door W. Eck, *Die Statthalter*, p. 145 naar voor wordt geschoven.

9. W. Eck, *Die Statthalter*, p. 145 dateert zijn stads prefectuur vanaf 85 of 86. In zijn artikel uit datzelfde jaar ("Staius, Silvae I 4", p. 482) komt Eck erop terug en stelt hij dat Rutilius *praefectus urbi* werd onmiddellijk na zijn terugkeer uit Asia en nog vóór zijn tweede consulaat. R. Syme, "Staius on Rutilius Gallicus", p. 516 schrijft dat Rutilius in 87 de stads prefectuur heeft opgenomen. J. Devreker, "Review of B. Kreiler, 1975", *Epigraphica*, 38 (1976), p. 180 daarentegen beklemtoont dat Rutilius Gallicus rond 89 als opvolger van M. Arrecinus Clemens - die rond 87 ten gevolge van samenzwering werd ontslagen - de stads prefectuur heeft opgenomen.

10. Zie voor de datering van de legatuur van Rutilius Gallicus in 'Galatica' F. Vervaeck, "CIL ix 3426: A new light on Corbulo's career, with special reference to his official mandate in the East from AD 55 to AD 63", te verschijnen in *Latomus*, jaargang 1999.

11. R. Syme, "Staius on Rutilius Gallicus", p. 517 en 519.

12. W. Eck, "Staius, Silvae I 4", p. 483. R. Syme, "Staius on Rutilius Gallicus", p. 514 schat zijn sterfdatum op 91/92 n.C.

13. Th. Franke, *Die Legionslegaten*, p. 246.

14. Zie voor deze datum F. Vervaeck, "Tacitus *Ann.* 15, 25, 3 : A revision of Corbulo's *imperium maius* (AD 63- AD 65?)", te verschijnen in volume X van de *Studies in Latin Literature and Roman History* uit de Collection Latomus.

3) Titus Aurelius Fulvus¹⁵*legatus legionis III Gallicae* 64-69*consul* 70 ?*legatus Augusti pro praetore Hispaniae Tarraconensis* ca. 75-78*consul II ordinarius* 85¹⁶*praefectus urbi*

Aurelius Fulvus diende vanaf ca. 63/64 tot eind 66 als *legatus* van de uitstekende *III Gallica* onder Corbulo. Jones noemt hem, mijns inziens terecht, een *amicus* van Domitianus Caesar¹⁷. Zijn carrière is ronduit magnifiek. Aurelius Fulvus was afkomstig uit Nemausus en was de grootvader van niemand minder dan de latere keizer Antoninus Pius¹⁸.

4) Cornelius Flaccus¹⁹

Over deze senator weten we niet meer dan dat hij in 58 *legatus* was van een onbekend legioen in Armenia (*Ann.* 13, 39, 1). Het kan om de *III*, de *VI* of de *delecti* van de *X* gaan. Volgens Franke was hij wellicht *Italus*²⁰.

5) Gaius Licinius Mucianus (*suff.* in 64, *suff. II* in 70 en *suff. III* in 72²¹!)

Plinius *NH* 5, 83 vertelt dat zowel Corbulo als Mucianus in Armenia de bronnen van de Eufraat hebben gezien. Ik ben het volledig eens met Syme die dit als doorslaggevend bewijs ziet voor het feit dat Mucianus ca. 58 *legatus legionis* is geweest onder Corbulo²².

15. Th. Franke, *Die Legionslegaten*, pp. 77-78.

16. B. W. Jones, *The Emperor Domitian*, London, 1992, p. 52 stelt dat hij *consul ordinarius* was met als collega Domitianus in 85.

17. B. W. Jones, *The Emperor Domitian*, pp. 51-52. Jones typeert hem als "a prominent member of the 'Hispano-Narbonensian nexus' that developed late in the first century."

18. Th. Franke, *Die Legionslegaten*, p. 78.

19. Th. Franke, *Die Legionslegaten*, pp. 288-289.

20. Th. Franke, *Die Legionslegaten*, p. 289.

21. Zie voor de datum van zijn eerste suffectconsulaat de doorslaggevende argumenten van W. Eck, "Ergänzungen zu den Fasti Consulares des 1. und 2. Jahrhundert nach Chr.", *Historia*, 24 (1975), p. 337 e.v. (zeker in ambt op 10 juli en 1 oktober 64 n.C.). Zie voor de andere twee consulaten A. Degrassi, *I Fasti Consolari dell' impero Romano*, Roma, 1952, p. 20-21.

22. R. Syme, *Tacitus*, Oxford, 1958, p. 790 en "The March of Mucianus", *Roman Papers III*, 1984 (= *Antichton*, 11 [1977], pp. 78-92), p. 1012. E. Flaig, *Den Kaiser herausfordern: die Usurpationen im römischen Reich*, Frankfurt am Main, 1992, p. 575 (en n. 10) verzet zich tegen die veronderstelling met het argument dat daarvoor geen enkel bewijs is. Een veronachtzaming van wat Plinius schrijft. Mucianus kan als ooggetuige van de Eufraatbronnen deze waarneming enkel en alleen als *legatus* van Corbulo hebben gemaakt. Het is ook veelbetekende

Vandaar werd hij dan zeer waarschijnlijk rechtstreeks tot *legatus Augusti pro praetore* van Lycia-Pamphylia bevorderd²³. Reeds in 64 werd deze *novus homo* door Nero met een suffectconsulaat geëerd²⁴. In 67 benoemde Nero hem tot *legatus Augusti pro praetore* van Syria. Syme is er ten stelligste van overtuigd dat Licinius Mucianus uit Hispania of de Narbonensis afkomstig was²⁵.

6) Aulus Marius Celsus²⁶

legatus legionis XV Apollinaris 62/63

commandant van Otho's leger tegen de Vitellianen

consul suffectus 69

legatus Augusti pro praetore exercitus Germaniae inferioris 71-73²⁷

legatus Augusti pro praetore provinciae Syriae 73²⁸

A. Marius Celsus diende in 63 onder Corbulo als *legatus legionis* van de *XV Apollinaris* (*Ann.* 15, 25, 3). Deze veelzijdige en raadselachtige figuur heeft zich in 68/69 van alle *principes* ten dienste ge-

nend dat Plinius Mucianus in dezelfde context als Corbulo vermeldt. Voor het eigentijdse lezerspubliek hoefde het feit dat beiden samen roem hadden geooft in Armenia uiteraard niet meer expliciet vermeld te worden.

23. R. Syme, *Tacitus*, p. 790.

24. Aanvankelijk dateerde men zijn legatuur in Lycia-Pamphylia (Plinius Maior *NH* 12, 9 en 13, 88 (*legatus* van Lycia); *ILS* 8816 (Oenoanda in Lycia); *AE* 1915 48 (Attaleia in Pamphylia) en *IGR* iii 486 (Oenoanda in Lycia) rond 58 of een beetje later. Zo R. Syme, "Pamphylia from Augustus to Vespasian", *Roman Papers* I, 1984 (= *Klio*, 30 [1937], pp. 227-231), p. 43 (ca. 58); id., *Tacitus*, p. 790; id., "The March of Mucianus", p. 1012 (waar hij Mucianus' legatuur in Lycia-Pamphylia omstreeks 60 dateert) en B. Levick, *Roman Colonies in Southern Asia Minor*, Oxford, 1967, p. 227. B. Rémy, *Les carrières sénatoriales dans les provinces romaines d'Anatolie du haut-empire (31 av. J.C.- 284 ap. J.C.)*, Istanbul & Paris, 1989, p. 286 stelt voor om zijn legatuur ergens in de eerste helft van de jaren 60 n.C. te dateren, in de tijd die zijn suffectconsulaat in 64 onmiddellijk voorafgaat. Wat betreft zijn consulaat is het zeker dat Licinius Mucianus *consul suffectus* was op de eerste juli en de eerste oktober van een onbekend jaar, met Q. Fabius Barbarus Antonius Macer als collega (zie voor het epigrafisch bewijs W. Eck, "Ergänzungen zu den Fasti Consulares", p. 337). Men kan met grote zekerheid aannemen dat het om het jaar 64 n.C. gaat, een datum waarvoor W. Eck in het genoemde artikel uitstekende argumenten geeft. Als *legatus pro praetore* van die provincie viel hij alleszins onder Corbulo's *imperium proconsulare* in het voorjaar van 63.

25. R. Syme, *Tacitus*, p. 785 en 791.

26. Th. Franke, *Die Legionenlegaten*, pp. 249-252.

27. Het *praenomen* van Marius Celsus werd onthuld door *AE* 1979, 413. W. Eck, "Jahres- und Provinzialfasten der senatorischen Statthaltern von 69/70 bis 138/139", *Chiron*, 12 (1982), p. 287 meent dat hij al vanaf 70/71 in Germania inferior kan geweest zijn.

28. Uit *ILS* 8903 blijkt dat hij vóór 1 juli 73 *legatus* van Syria was. R. Syme, "Governors dying in Syria (AD 19-117)", *Roman Papers* III, 1984 (= *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 41 [1981], pp. 125-144), p. 138 stelt dat hij vrij kort hierop in Syria gestorven is aangezien M. Ulpianus Traianus nog in dat jaar als *legatus Syriae* epigrafisch geattesteerd is. Hij wordt hierin gevolgd door W. Eck, "Jahres- und Provinzialfasten", p. 293 n. 45. Op p. 291 toont Eck aan dat Marius Celsus begin 73 nog in Germania inferior geattesteerd is.

steld²⁹. Syme meent dat Marius Celsus uit Hispania of de Narbonensis afkomstig is³⁰.

7) Lucius Verulanus Severus

legatus legionis ... sub Corbulone 60-62
consul suffectus 66?

Verulanus Severus was in 60 *legatus* van de III, de VI of de (*delecti* van de) X (*Ann.* 14, 26, 1), en werd nog in 61 als *legatus* van de III of de XII met Vettius Bolanus inderhaast door Corbulo naar Armenia gestuurd (*Ann.* 15, 3, 1). Niet onbelangrijk is dat hij al in 66 *consul suffectus*³¹ werd met als collega Appius Annius Gallus, die later een aanhanger van Otho werd. Franke meent dat Verulanus Severus uit Latium afkomstig was³². Nero bevorderde hem ongetwijfeld omwille van zijn eervolle rol als legioenscommandant tijdens Corbulo's succesvolle offensieven in de jaren 57-60.

8) Marcus Vettius Bolanus³³

legatus legionis ... sub Corbulone 62
consul suffectus 66
legatus Augusti pro praetore provinciae Britanniae 69-71
adlectus inter patricios 73/74
proconsul provinciae Asiae ca. 75/76³⁴

In 61 werd hij samen met Verulanus Severus aan het hoofd van de III *Scythica* en de XII *Fulminata* ter ondersteuning van Tigranes V naar Armenia gestuurd door Corbulo (*Ann.* 15, 3, 1). Statius omschrijft hem als een intieme *amicus* van Corbulo (*comitem belli sociumque laborum*) en als diens steun en toeverlaat in moeilijke momenten tijdens de Armeense campagnes³⁵. Net zoals Verulanus

29. Hij was *suffectus designatus* van Galba en bleef deze trouw tot het einde; hij was tevens een *amicus* en legerbevelhebber van Otho (*Hist.* 1, 14 & 77), en kreeg van Vitellius een *suffectus*consulaat (*Hist.* 2, 60, 2).

30. R. Syme, *Tacitus*, p. 683. Hij wordt hierin gevolgd door Th. Franke, *Die Legionslegaten*, p. 251, die een inscriptie uit Nemausus citeert waarin wellicht een voorvader van Marius Celsus figureert.

31. *CIL* vi 10055 (op 23 augustus van een onbekend jaar). Zie voor doorslaggevende argumenten dat Verulanus Severus in 66 *consul suffectus* was W. Eck, "Ergänzungen zu den Fasti Consulares", p. 337.

32. Th. Franke, *Die Legionslegaten*, p. 290.

33. Th. Franke, *Die Legionslegaten*, pp. 290-292.

34. Zo ook W. Eck, "Jahres- und Provinzialfasten", p. 296.

35. Het is interessant voor ons beeld van Corbulo tijdens zijn zware campagnes om even de

Severus werd hij in 66 *consul suffectus* met M. Arruntius (*CIL* vi 2044). Tot aan de slag van Cremona was hij een aanhanger van Vitellius. Deze stuurde hem als opvolger van Trebellius Maximus, nog vóór de proclamatie van Vespasianus, naar Britannia (*Hist.* 2, 65, 2)³⁶. Na zijn weifelende houding in Britannia - hij weigerde na de op gang komende afval van de Donaulegioenen troepen te sturen naar Vitellius omwille van de latente oorlogsdreiging in zijn provincie (*Hist.* 2, 97, 1)³⁷ - herstelde hij na het *bellum civile* krachtdadig de orde in zijn provincie (*Hist.* 3, 44 e.v.)³⁸. Hij werd door Vespasianus *inter patricos* opgenomen (Statius, *Silvae* 5, 2, 28)³⁹. Hij was afkomstig uit Gallia Cisalpina⁴⁰.

Hoewel Syme opperde dat ook M. Ulpius Traianus, Cn. Pompeius Collega en Sextus Vettulenus Cerealis hun legioenslegatuur onder Corbulo kunnen begonnen zijn⁴¹, heeft verder onderzoek uitgewezen dat dit sterk genuanceerd moet worden. Verliezen we in de eerste plaats niet uit het oog dat Corbulo's *imperium proconsulare* hoogstwaarschijnlijk in de zomer van 65 n.C. vervallen is en alleszins niet meer van kracht was tijdens de zomer van 66 n.C.⁴² Verder bewijst

verzen 30 tot 47 uit Statius' *Silvae* (5, 2) te vertalen: "Op de drempel van zijn mannelijkheid viel hij (sc. Vettius Bolanus) terstond strijdlustig de pijlkokerdragende Araxes en Armenia, dat de wrede Nero niet wilde dienen, aan. Corbulo had het opperste commando in de onverbiddelijke oorlog, maar zelfs hij bewonderde Bolanus, zijn gezelschap in oorlog en inspanningen in vele roemvolle gevechten, hij was gewoon hem zijn meest pregnante zorgen toe te vertrouwen en met hem zijn angsten te delen: welke gelegenheid was geschikt voor krijgslieden, welke momenten waren goed voor openlijke gevechten, wanneer moest men een woord wantrouwen en wanneer was de vlucht van het wilde Armenia authentiek? Het was Bolanus die op voorhand de gevaren van de mars inschatte, die de veilige hoogten uitzocht voor de *castra*, die de velden opmat en de boosaardigheid van stromen en wouden (= hinderlagen) openbaarde, die de machtige doelen van die eerbiedwaardige opperbevelhebber vervulde, en hij alleen was geschikt om zijn geweldige bevelen uit te voeren. Reeds kende het land van de barbaren zelf de held goed, hij was het tweede sieraad in het gevecht, zijn helm stond het dichtst bij die van Corbulo!"

36. W. Eck, "Jahres- und Provinzialfasten", p. 284 en 285 n. 1. Hij werd in het voorjaar van 71 afgelost door de uit Germania inferior gekomen Petilius Cerealis (p. 287 n. 19).

37. Het lijkt erop dat hij, net zoals Corbulo, een voorzichtig commandant was die de veiligheid van zijn provincie boven alles stelde en niet bereid was zich in avonturen te storten, en die, als de omstandigheden eenmaal geschikt waren, niet aarzelde om tot radicale actie over te gaan. Zijn *amicitia* met Corbulo wordt vanuit die invalshoek goed begrijpelijk.

38. Uit Statius, *Silvae* 5, 2, 55 weten we dat Vettius Bolanus Thule heeft gezien. Uit *Silvae* 5, 2, 140 e.v. weten we dat hij ook in Caledonia heeft gevochten.

39. Th. Franke, *Die Legionslegaten*, p. 292 stelt dat hij door Vespasianus werd beloofd voor zijn verdiensten in Armenia en zijn gematigde houding ten tijde van de strijd tussen de Rijn- en de Donaulegers (hij weigerde de Britse legioenen naar Vitellius te sturen!) en ten aanzien van de Vitellius vijandig gezinde legioenslegaten van Britannia.

40. J. Devreker, "Review of B. Kreiler", p. 180.

41. R. Syme, *Tacitus*, pp. 789-790.

42. Zie voor een precieze definitie en datering van Corbulo's *imperium proconsulare*, dat hem effectief aan het hoofd stelde van alle legioenen in Cappadocia-Galatia én Syria, het in noot 14 vermelde artikel.

Franke aan de hand van een recentelijk gevonden mijlpaal (AE 1977, 829) dat Traianus pas ca. april 70 n.C. het commando over de *X Fretensis* heeft overgedragen aan Larcus Lepidus Sulpicianus. Franke stelt dat Traianus daarom ten vroegste ca. 66 het commando over de *X Fretensis* heeft opgenomen⁴³, wat het weinig waarschijnlijk maakt dat hij effectief onder Corbulo zou hebben gediend. Cn. Pompeius Collega was in 69/70 *legatus* van de al lang in Syria liggende *III Scythica*⁴⁴. Hij kan zijn legioenslegatuur dus nog onder het ook op Syria slaande *imperium proconsulare* van Corbulo begonnen zijn, hoewel Corbulo na 63 zelf niet meer in Syria is geweest en zijn directe bevelhebber daar eigenlijk Cestius Gallus was. Voorzichtigheidshalve wordt hier gesteld dat hij nooit rechtstreeks onder het commando van Domitius Corbulo heeft gediend. Ook Sextus Vettulenus Cerealis, die in het *bellum Iudaicum* in 67 n.C. de *V Macedonica* commandeerde (Josephus *BJ* 3, 309-310), kan ten vroegste zijn legatuur rond augustus 65 hebben opgenomen, na het vertrek van Annus Vinicianus naar Rome. Hoewel de *V Macedonica* naar mijn mening een weinig later naar Syria is gemarcheerd, is er niettemin een zeer kleine kans⁴⁵ dat Vettulenus Cerealis nog even onder Corbulo gediend heeft⁴⁶. Ik neem voorzichtigheidshalve aan dat Vettulenus Cerealis zijn legioenslegatuur niet meer onder het gezag van Corbulo begonnen is. Syme stelde eveneens dat P. Valerius Marinus, die in de Tariff van Palmyra als gouverneur van Syria geattesteerd is, een legioenslegaat was die in 63 of in 67 in afwachting van de komst van de nieuwe consulaire gouverneur (Cestius Gallus / Licinius Mucianus) als *pro legato consulare* het commando overnam over Syria⁴⁷. Wegens gebrek aan sluitend bewijs stel ik voor hem voorlopig

43. Th. Franke, *Die Legionslegaten*, pp. 191-192. Bijgevolg is het vermoeden van J. Devreker bevestigd dat "Il est fort possible que Trajan père n'ait pas déposé son commandement de la *legio X Fretensis* en Judée en 68 et qu'il ne fût que remplacé en 70" ("Review of B. Kreiler", p. 181). Het spreekt niet in het voordeel van E. Flaig, *Die Usurpationen*, p. 578 die zich slecht gedocumenteerd heeft en stelt dat Ulpus Traianus al in de zomer van 68 is afgelost als *legatus legionis* en naar Baetica is gegaan. J. Devreker had er in zijn recensie al op gewezen dat dit onmogelijk was: indien Ulpus Traianus in de zomer van 68 naar Baetica zou zijn gegaan, zou hij zijn proconsulaat onder Vitellius begonnen zijn!

44. Th. Franke, *Die Legionslegaten*, pp. 93-94. Hij kan in theorie trouwens pas ten vroegste in het voorjaar van 63 het commando van L. Funisolanus Vettonianus overgenomen hebben, nadat deze ongetwijfeld met Caesennius Paetus was teruggeroepen en de *III Scythica* opnieuw naar Syria is verhuisd.

45. Vettulenus Cerealis nam deel aan de belegering van Jeruzalem in 70 n.C. en werd daarna door Titus tot eerste praetorische gouverneur van Iudaea bevorderd: Th. Franke, *Die Legionslegaten*, pp. 111-113. Franke dateert zijn legatuur van 67 tot 70.

46. Op pp. 201-204 van mijn dissertatie werd geargumenteed dat de *V Macedonica* hoogstwaarschijnlijk rond augustus 65, na het vertrek van zijn *pro legato* Annus Vinicianus, naar Syria moet zijn gemarcheerd.

47. R. Syme, "Partisans of Galba", p. 482. Syme veronderstelt dat Marinus uit Hispania of de Narbonensis afkomstig was.

niet onder de legioenslegaten van Corbulo te rekenen. Wel is het zo dat (enkele van) deze legaten mogelijkwijze via patronage van Corbulo en diens *amicitiae* in Rome tot *legatus legionis* gepromoveerd zijn, maar aangezien dit quasi onmogelijk te bewijzen valt, laten we deze drie figuren min of meer buiten beschouwing in onze verdere uiteenzetting.

Men kan nog met Syme wijzen op de vele (vermeende) provincialen die zich onder de legaten van Corbulo bevonden⁴⁸. Een bijkomende hint in de richting van de relatief waarschijnlijke veronderstelling dat de Domitii Corbulones zelf uit de Narbonensis afkomstig waren⁴⁹. In dat geval heeft Corbulo een kapitale bijdrage geleverd aan de doorbraak van 'provincialen' binnen de hogere socio-politieke echelons van het Rijk⁵⁰.

3. ANDERE PROMINENTE OFFICIEREN VAN CORBULO

1) Tiberius Iulius Alexander

Het zou geen zin hebben hier opnieuw de al veel beschreven carrière van deze formidabele *eques* uit het Oosten te beschrijven. In 64 was hij *minister bello datus* en een intieme *amicus* van Corbulo aangezien hij samen met Annius Vinicianus als 'waarborg' voor de onderhandelingen naar het kamp van Tiridates werd gestuurd (*Ann.* 15, 28, 3). In de zomer van 66 volgde hij de verbannen Caecina Tuscus op als *praefectus Aegypti*⁵¹. Reeds op 6 juli 68 n.C. vaardigde hij een edict uit waarin hij zich achter Galba schaarde⁵²! Al vrij vroeg, nog

48. R. Syme, *Tacitus*, pp. 789-790.

49. Zie voor deze veronderstelling R. Syme, *Tacitus*, p. 788 (Syme opperde in een later artikel gewijd aan Domitius Corbulo, *Roman Papers II*, 1979 [= *Journal of Roman Studies*, 60 (1970), pp. 27-39], pp. 815 e.v. echter voor een Italische *origo* voor de Domitii Corbulones) en vooral het interessante artikel van B. J. Kavanagh, "Corbulo's origins and the rebellion of Vindex", *The Ancient History Bulletin*, 8 (1994), pp. 99-105. Persoonlijk ben ik er ook van overtuigd dat Corbulo afstamt uit de goed geattesteerde oude Narbonensische *clientela* van de Domitii Ahenobarbi.

50. R. Syme, *Tacitus*, p. 789 deed de opwindende en intrigerende uitspraak dat "if [P. Memmius] Regulus, [Cn. Domitius] Corbulo and [C. Licinius] Mucianus were among the new Romans from the West, a startling new light is cast on many aspects and episodes of Roman history."

51. Dio 63, 18, 1 en Josephus *BJ* 2, 492 e.v. In het najaar van 66 sloeg hij reeds een zware joodse opstand in Alexandria neer. Het is goed mogelijk dat Tiberius Iulius Alexander op zijn reis van Cappadocia naar Syria in de zomer van 66 de in 63 aan Corbulo toegewezen *vexillationes* van de *III Cyrenaica* en de *XXII Deiotariana* met zich mee heeft genomen; anderzijds is het niet uitgesloten dat Ti. Iulius Alexander Vinicianus heeft vergezeld naar Rome in 65.

52. E. M. Smallwood, *Documents illustrating the principates of Gaius, Claudius and Nero*, Cambridge, 1967, nr. 391: 6 juli 68 n.C. C. L. Murison, *Galba, Otho and Vitellius. Careers and controversies*, Hildesheim & New York, 1993, p. 46 meent dat Tiberius Iulius Alexander

vóór de openlijke opstand van Vespasianus tegen Vitellius, had hij zich net zoals Licinius Mucianus al in het geheim aan de zijde van Vespasianus geplaatst (*Hist.* 2, 74, 1). Hij schreef geschiedenis door op 1 juli 69 als eerste bevelhebber in het Oosten zijn legioenen de eed te laten afleggen voor Vespasianus en het levensbelangrijke Aegyptus onder diens controle te plaatsen. Eén juli 69 is de datum die Vespasianus altijd heeft beschouwd als *dies principatus* (*BJ* 4, 605-621; Suetonius, *Vespasianus* 6, 3). Vervolgens was hij *praefectus castrorum* van Titus in het *bellum Iudaicum*⁵³ en was hij zeer waarschijnlijk *praefectus praetorio* als collega van diezelfde Titus Caesar⁵⁴.

2) Arrius Varus

Arrius Varus werd reeds in 55 door Corbulo als *praefectus cohortis* naar Vologaeses gestuurd om er gijzelaars te gaan opeisen (*Ann.* 13, 9, 2). In 69 was hij een strijdmakker van Antonius Primus bij diens onstuimige invasie van Italia. Hij had vóór zijn verraderlijke gesprekken met Nero over Corbulo, aan wiens campagnes hij nochtans zijn roem te danken had, van Nero de graad van *primipilus* van de *III Gallica* gekregen (*Hist.* 3, 6, 1). Aangezien hij in 69 nog steeds op handen werd gedragen door de soldaten van dit legioen (*Hist.* 4, 39), was zijn verraad op dat moment zeker nog geheim gebleven. Mucianus stond van in het begin vijandig tegenover deze twee ambitieuze en gehaaide officieren en brak stapsgewijs hun beider macht (*Hist.* 4, 11, 1). Uiteindelijk werd Arrius Varus, die het tot *praefectus praetorio* had geschopt, door Mucianus tot *praefectus annonae* gedegradeerd (*Hist.* 4, 68, 1). Zonder twijfel werd hij door Domitia Longina *in perniciem* gedreven⁵⁵.

al vóór de dood van Nero en zelfs vóór de opstand van Vindex geheime contacten met Galba zou kunnen hebben gehad. Murison rekent hem in elk geval onder de partizanen van Galba. Syme behandelt hem niet in zijn artikel "Partisans of Galba" uit 1982.

53. Josephus *BJ* 6, 237 en M. McCrum & A. G. Woodhead, *Select documents of the principates of the Flavian emperors including the year of revolution A.D. 68-96*, Cambridge, 1961, nr. 330. Een positie die goed te vergelijken valt met die van *minister bello datus* onder Corbulo.

54. B. W. Jones, *The Emperor Titus*, London, 1984, p. 85. Deze veronderstelling is in elk geval erg aannemelijk gezien de rol van Tiberius Iulius Alexander. In McCrum & Woodhead, nr. 329 is Tiberius Iulius Alexander geattesteerd als - - - - ως Τιβερίου Ιουλίου Αλεξάνδρου του ήγεμεινεύσαντος γενομένου και έπαρχου προαιτωρίου - - - -].

55. Tacitus alludeert in *Hist.* 3, 6, 1 op zijn niet ver meer verwijderde dood.

3) Casperius

Het is mogelijk dat de door Tacitus ten tijde van de Armeense campagnes vaak vermelde loyale *centurio* Casperius identiek is met Casperius Niger, de *vir militaris* en *maximus insignis* die als aanhanger van de Flavii sneuvelt in de strijd tegen de Vitellianen te Rome (*Hist.* 3, 73, 2), of eventueel identiek of verwant is met Casperius Aelianus, die Vespasianus als *tribunus militum* vergezelde naar Aegyptus en onder Domitianus *praefectus praetorio* werd. Na de moord op Domitianus probeerde hij uit resentment een opstand te ontketenen tegen Nerva, en werd uiteindelijk door Traianus geëlimineerd (Dio 68, 3, 3 & 5, 4)⁵⁶.

4) Sextus Iulius Frontinus (*suff.* 73, *suff.* II 98, *suff.* III 100⁵⁷)

De carrière die Iulius Frontinus onder de Flavii heeft doorlopen, is meer dan bekend en ronduit schitterend. Syme veronderstelt dat Iulius Frontinus als ridderofficier dienst heeft gedaan onder Corbulo en door Galba in de senaat werd opgenomen⁵⁸. Syme neemt aan dat hij uit de Narbonensis afkomstig was⁵⁹. Omtrent zijn dienst onder Corbulo hebben we echter geen sluitend bewijs. Flaig verzet zich zeer heftig tegen de veronderstelling van Syme en merkt op dat het maar normaal is dat Frontinus een van de grootste veldheren van zijn tijd aanhaalt en meent dat Frontinus het zeker zou hebben vermeld indien hij onder Corbulo zou hebben gediend⁶⁰. Absolute zekerheid hebben we niet.

4. WAS ER EEN 'CORBULO-GROEP' DIE VESPASIANUS AAN DE MACHT HEEFT GEHOLPEN ?

Het was opnieuw de erudiete R. Syme die de discussie omtrent een 'Corbulo-groep' heeft ingezet. In zijn *opus magnum* 'Tacitus'

56. Zie voor Casperius Aelianus R. Hanslik, "Casperius" (nr. 3), *Der Kleine Pauly*, Bd. 1, 1964, c. 1066.

57. Zie voor zijn consulaten R. Syme, "Partisans of Galba", p. 472 en A. Degrassi, *Fasti Consolari*, pp. 29-30.

58. R. Syme, "Partisans of Galba", p. 472. Syme doet deze veronderstelling op basis van het door Frontinus nauwkeurig geregistreerde incident vóór de overgave van Tigranocerta (*Strategemata* 2, 9, 5). Syme wordt gevolgd door J. Nicols, *Vespasian and the partes Flavianae*, Wiesbaden, 1978, p. 122.

59. R. Syme, *Tacitus*, p. 790. Syme geeft het voorbeeld van een Q. Valerius Lupercus Iulius Frontinus uit Vienna.

60. E. Flaig, *Die Usurpationen*, p. 580 n. 46. Flaig wijst er nog op dat Frontinus het biografisch gegeven dat hij de Lingonenopstand bedwong ook niet achterwege heeft gelaten.

wijdde Syme een appendix (nr. 84, pp. 789-790) met de veelbetekende titel "The Role of Corbulo's Legates" aan het probleem. Syme stelde dat "Twelve years with the eastern armies offered an unrivalled opportunity for extending a general's *clientela* among troops and officers."⁶¹ Syme meende aan de hand van hun schitterende carrières dat zeker Aurelius Fulvus, Licinius Mucianus, Tiberius Iulius Alexander en C. Rutilius Gallicus Corbulogetrouwen waren die uit wraak om de dood van hun aller *patronus* Vespasianus aan de macht hebben geholpen⁶². Daarnaast meende Syme ook dat M. Ulpius Traianus, Cn. Pompeius Collega en Sex. Vetullenus Cerealis hun legatuur onder Corbulo hadden opgenomen en samen met Iulius Frontinus eveneens tot deze 'clan' van Corbulogetrouwen hebben behoord⁶³. Deze laatste veronderstelling is hierboven sterk genuanceerd. Over Iulius Frontinus hebben we geen absolute zekerheid. Syme is er in elk geval ten stelligste van overtuigd dat de proclamatie van Vespasianus in grote mate het werk was van misnoegde mannen uit de patronage van Domitius Corbulo en in zekere zin hun wraak is geweest⁶⁴.

Nicols kwam in 1978 terug op het probleem en toonde zich een (al te roekeloos) volgeling van R. Syme in zijn veronderstellingen over de *clientela* van Corbulo. Nicols ging uit van de niet onzinnige veronderstelling dat Vespasianus bij zijn aankomst in het Oosten al snel de door de plotse dood van Corbulo verontruste *clientela* van Corbulo heeft overgenomen, wat zijn loyale machtsbasis aanzienlijk heeft vergroot en zijn machtsgreep vergemakkelijkte⁶⁵. Nicols wijst

61. R. Syme, *Tacitus*, p. 789.

62. R. Syme, *Tacitus*, pp. 789-790.

63. R. Syme, *Tacitus*, pp. 789-790. Syme doet deze veronderstelling op basis van hun bliksemsnelle verdere promoties. Syme was op dit vlak wellicht ietwat te voortvarend.

64. De Engelse historicus verwoordde dit prachtig in zijn artikel "The March of Mucianus" uit 1977 (= *Roman Papers II* 1984) op p. 1013: "From a twelve years' tenure of imperium (first Cappadocia, then Syria, finally Cappadocia again) Domitius Corbulo won military glory and the affection of his troops, becoming formidable to the ruler. Not less so through the adherents he annexed among legates and officers. On one aspect the proclamation of Vespasian is the revenge of Corbulo's men." Syme werd hierin gevolgd door B. W. Jones, *The Emperor Titus*, pp. 94-95; E. Cizek, *Néron, l'empereur maudit*, Verviers, 1988, p. 269 en B. J. Kavanagh, "Corbulo's origins and the rebellion of Vindex", p. 105. Kavanagh gaat echter veel te ver door te stellen dat Iulius Vindex al op het moment van zijn opstand een aanhanger van Vespasianus was omdat hij streed tegen de later door Vespasianus verslagen Rijnlegioenen!

65. J. Nicols, *Vespasian and the partes Flavianaes*, p. 116. Op p. 118 stelt Nicols dat de militaire voorzichtigheid en stiptheid van Corbulo de kansen op buit door willekeurige plunderingen verkleinde, en dat daarom de capaciteit die Corbulo voor zijn officieren en soldaten had als promotor van hun carrières, van primordiaal belang was. Nicols ziet op p. 119 in het herstel van de discipline van de legers in Syria door Vespasianus (Suetonius, *Vespasianus* 4, 6) het bewijs dat dit aanvankelijk niet zonder moeite is gebeurd: het kon immers zeer goed dat na de gedwongen dood van Corbulo bepaalde legioenen (denken we maar aan de *III Gallica*) vijan-

er ook op dat het huwelijk van Domitia Longina met Domitianus in 70 een geste kan geweest zijn in de richting van ex-Corbulogetrouwen : zodoende was er zelfs de kans dat ooit een kleinzoon van de generaal op de troon zou zitten⁶⁶. Nicols is wel te ver gegaan op enkele vlakken. Zo stelde hij dat de legaten van Corbulo na diens dood in de ogen van Nero gecompromiteerd waren en niet op een verdere carrière hoefden te rekenen⁶⁷. Mijns inziens waren de *legati* ten hoogste benadeeld door het verlies van een buitengewoon machtig promotor, die hun kansen op hoge ambten eenvoudigweg kon vergroten. Mannen als Tiberius Iulius Alexander en Licinius Mucianus kregen van Nero ook na de dood van Corbulo sleutelposities of werden ten minste gehandhaafd in hun positie. Nicols neemt ook zonder meer aan dat M. Ulpius Traianus, Cn. Pompeius Collega en A. Caesennius Gallus hun legioenslegatuur onder Corbulo zijn begonnen⁶⁸. Nicols legde eigenlijk een hypotheek op zijn interessante veronderstellingen door een onzorgvuldige en overhaaste werkwijze. Een ongenadige aanval op wat hij had naar voor geschoven bleef dan ook niet uit. E. Flaig probeerde Nicols' hypothese omtrent een 'Corbulo-groep' tot op de grond af te breken, maar ging zelf naar mijn mening af en toe onnauwkeurig en al te eenzijdig te werk⁶⁹.

Flaig constateert een uitzonderlijke cohesie onder de *legati* van Vespasianus in het Oosten en vraagt zich af of Corbulo misschien de grondlegger was van die samenhang, en of de proclamatie van Vespasianus werkelijk het werk was van een 'Corbulo-groep'. Flaig bekijkt in de eerste plaats de groep *legati* in Syria en Iudaea die op het moment van Vespasianus' proclamatie in dienst waren en concludeert eenzijdig dat geen van hen onder Corbulo als *legatus legionis*

dig stonden tegenover Nero en tegenover Vespasianus als Nero's vertegenwoordiger. B. W. Jones, *The Emperor Titus*, p. 94 neemt dit idee van Nicols over zonder referentie naar Nicols.

66. Aangezien het nieuwe regime alle steun kon gebruiken lijkt deze veronderstelling mij zeker niet onaannemelijk. B. W. Jones, *The Emperor Domitian*, p. 34 neemt ook deze suggestie van Nicols zonder referentie over.

67. J. Nicols, *Vespasian and the partes Flavianaes*, p. 118.

68. J. Nicols, *Vespasian and the partes Flavianaes*, p. 104 (M. Ulpius Traianus) 106 (Cn. Pompeius Collega) & 107 (Caesennius Gallus). A. Caesennius Gallus was in het najaar van 66 legaat van de *XII Fulminata* onder Cestius Gallus : *BJ* 2, 510. Caesennius Gallus was mijns inziens ten vroegste in het voorjaar van 63 met Cestius Gallus meegekomen om Calavius Sabinus als *legatus* van de *XII Fulminata* te vervangen. Calavius was na de nederlaag van Caesennius Paetus ongetwijfeld samen met zijn bevelhebber en met L. Funisolanus Vettonianus, zijn collega van de *III Scythica*, door Nero teruggeroepen. Caesennius Gallus kan dus hooguit twee jaar (zomer 63 - zomer 65) onder het *imperium proconsulare* van Corbulo geëindigd hebben. De *XII Fulminata* stond trouwens slechts van eind 60 tot eind 61 rechtstreeks onder het bevel van Corbulo. Nicols gaat ook onbedachtzaam te werk wanneer hij L. Funisolanus Vettonianus met de 'Corbulo-groep' associeert.

69. E. Flaig, *Die Usurpationen*, wijdde eveneens een appendix aan het probleem van de 'Corbulo-groep' met de titel: "Gab es eine Corbulo-Gruppe?" (pp. 574-585).

kan zijn begonnen en dat er dus geen Corbulo-groep was onder de *legati* in Syria-Iudaea in 69⁷⁰. Alleen wat betreft C. Licinius Mucianus vergist Flaig zich naar mijn mening zeer zeker⁷¹. Mucianus was wel degelijk een legaat van Corbulo. Vervolgens onderneemt Flaig een poging om de bevindingen van Syme te weerleggen en overloopt hij vlug de gevallen van M. Ulpius Traianus, T. Aurelius Fulvus en Ti. Iulius Alexander. Flaig meent dat Traianus vanaf de zomer van 68 in Baetica was⁷². De rol van T. Aurelius Fulvus minimaliseert Flaig volkomen onterecht (*infra*). Flaig houdt nog slechts Ti. Iulius Alexander als vertrouweling van Corbulo over. Daarop besluit Flaig dat de proclamatie van Vespasianus niet het werk was van Corbulo-getrouwen⁷³. Uiteindelijk valt Flaig Nicols' riskante veronderstelling⁷⁴ aan dat er vóór 69 al een 'Corbulo-groep' was ontstaan die zich in 69 unaniem achter de Flavische zaak heeft geschaard. Flaig meent terecht dat de pro-Flavische houding van Marius Celsus op zijn minst relatief is. Men kan zich ook verzoenen met het feit dat Flaig Iulius Frontinus en zeker L. Funisolanus Vettonianus - toch al te resoluut - buiten de groep van Corbulo-getrouwen plaatst⁷⁵ die later de Flavische zaak ondersteunden. Flaig relativereet het feit dat de vermoedelijke dochter van Verulanus Severus, Verulana Gratilla, in december 69 na mislukte onderhandelingen met de Vittellianen naar Flavius Sabinus in het Capitool is getrokken (*Hist.* 3, 69, 3) met de stelling dat het op dat moment duidelijk was dat Vespasianus niet meer kon verliezen⁷⁶. Hierbij verliest Flaig wel uit het oog dat de

70. E. Flaig, *Die Usurpationen*, pp. 575-578. Het gaat om Sextus Vettulenus (en niet Vettulonium zoals Flaig schrijft) Cerealis, A. Larcus Lepidus Sulpicianus, Titus Flavius, Tittius Frugi, Cn. Pompeius Collega, M. Hirrius Fronto Neratius Pansa. Flaig meent dat al deze mannen hun legatuur aan de patronage van Vespasianus te danken hadden. Wat betreft Cn. Pompeius Collega had Flaig ietwat genuanceerder mogen zijn. Betreffende A. Caesennius Gallus schrijft Flaig (p. 576 n. 16) dat het "unklar ist, wann er sein Kommando antrat" en acht alleen hem een mogelijk legaat van Corbulo, aangezien voor de aanwezigheid van Caesennius Gallus in het Oosten na 67 ieder bewijs ontbreekt (p. 577). Caesennius Gallus kan in elk geval pas ten vroegste vanaf het voorjaar 63 de *XII Fulminata* hebben gecommandeerd, toen het legioen niet onder direct bevel van Corbulo stond. Tot zolang commandeerde Calavius Sabinus namelijk de *XII Fulminata*.

71. E. Flaig, *Die Usurpationen*, p. 575 stelt al te radicaal dat er geen enkele grond is om een link tussen Corbulo en Mucianus te veronderstellen.

72. E. Flaig, *Die Usurpationen*, p. 578. Dit is zonder meer uitgesloten : cf. *supra* n. 43. Een eerder zware vergissing van Flaig, gelet op het doel van zijn betoog.

73. E. Flaig, *Die Usurpationen*, p. 578.

74. J. Nicols, *Vespasian and the partes Flavianaes*, pp. 120-122. Nicols meent dat M. Vettius Bolanus, L. Verulanus Severus, Marius Celsus, Rutilius Gallicus, Sextus Iulius Frontinus en L. Funisolanus Vettonianus tot die leden van de 'Corbulo-groep' behoorden die zich aan de zijde van de Flaviërs schaarden, en hun verdere carrière aan hun toebehooren tot die 'Corbulo-groep' te danken hadden.

75. E. Flaig, *Die Usurpationen*, pp. 579-580.

76. E. Flaig, *Die Usurpationen*, p. 581.

stellingname van Verulana Gratilla niettemin op dat moment levensgevaarlijk is geweest. Het feit dat Flaig resoluut ook de mogelijke rol van Vettius Bolanus en Rutilius Gallicus, die zeker langdurig onder Corbulo hebben gediend, volledig veronachtzaamt, is daarentegen ten stelligste aanvechtbaar. Vettius Bolanus, een loyale krijgsmakker van Corbulo, was vóór de opstand van Vespasianus naar Britannia gestuurd door Vitellius, en weigerde zijn legioenen op vraag van Vitellius zelf naar Rome te sturen nadat de eerste Donaulegioenen waren afgefallen! Rutilius Gallicus bevond zich in 69 als *legatus pro praetore* in Asia en heeft zich naar alle waarschijnlijkheid onmiddellijk achter Vespasianus geschaard⁷⁷. Het eindoordeel van Flaig, die in zijn werk de prosopografische methode tot op de grond afbreekt, is dan ook vernietigend: "Die Corbulo-Gruppe ist also ein Phantasma, das eine 'prosopographische Methode', die sich über ihre Bedingungen keine Rechenschaft gibt und daher ihre eigenen Grenzen nicht kennt, schablonenmäßig mit willkürlichen Setzungen und Zirkelschlüssen produziert."⁷⁸ Tenslotte haalt Flaig nog enkele voorbeelden aan van mannen die zich verre van onmiddellijk aan de zijde van Vespasianus hebben geschaard maar die niettemin ook snelle en schitterende promotie maakten onder deze *princeps*⁷⁹, en wil zo bewijzen dat Vespasianus zijn legaten en supporters uit het Oosten in het geheel niet als 'groep' heeft behandeld⁸⁰.

Hoewel Flaig terecht op enkele tekortkomingen en al te voortvarend gemaakte veronderstellingen van Nicols heeft gewezen, wil de auteur hem bondig maar grondig van antwoord dienen en aantonen dat Syme en Nicols in essentie gelijk hebben. Het is inderdaad waar dat men onmogelijk met absolute zekerheid van een 'Corbulo-groep' kan spreken, laat staan kan proberen tot een hypothetische recon-

77. Zijn carrière onder de Flavische dynastie is buitengewoon.

78. E. Flaig, *Die Usurpationen*, p. 581. In noot 49 veegt Flaig ook de veronderstelling dat Domitianus, door zijn huwelijk met Domitia Longina, de *clientela* van Corbulo wilde aanhechten van tafel: Flaig meent dat wanneer de ondersteuning door de oostelijke legaten van de usurpatie van Vespasianus de figuur van Corbulo kan missen, deze dynastische planning en deze veronderstelling zinloos worden. Het zal onmiddellijk duidelijk worden dat Flaig zich grondig vergist wanneer hij stelt dat de proclamatie van Vespasianus de figuur van Corbulo volledig kon missen.

79. E. Flaig, *Die Usurpationen*, pp. 582-585. Enkele voorbeelden zijn Valerius Festus en Tampus Flavianus.

80. Flaig probeert in zijn werk af te rekenen met wat hij de conceptionele vergissingen noemt die aan de grondslag liggen van het aannemen van politieke partijvorming ontstaan door patronage van een of andere veldheer (p. 582). Flaig meent dat "...es ist problematisch, politisches Verhalten von Senatoren bei Usurpationen und Laufbahnerfolge in Beziehung zueinander zu setzen." Als het van Flaig afhangt, mag men geen verbanden meer leggen tussen gebeurtenissen, feiten, personen en politieke groeperingen op basis van prosopografisch onderzoek!

structie te komen. Maar toch staan een aantal zaken die door Flaig worden verwaarloosd als een paal boven water. In de eerste plaats kan men onmogelijk ontkennen dat patronage door hooggeplaatste senatoren voor soldaten en officieren van kapitaal belang was⁸¹. Een *amicitia* met een topsenator betekende gewisse promotie. Hoewel de legioenslegaten die in het Oosten dienden op het moment van Vespasianus' proclamatie niet hebben gediend in die functie onder Corbulo, houdt Flaig helemaal geen rekening met het kader van de beroepssoldaten, en in de eerste plaats de *centuriones*, die als geen andere categorie afhankelijk waren van patronage. Het is de verdienste van Goldsworthy dit met een aantal prachtige voorbeelden uit Plinius' *Epistulae* te hebben onderstreept⁸².

1) In *Ep.* 6, 25 staat dat Plinius persoonlijk heeft ingestaan voor de promotie van Metilius Crispus, "*municipi meo*", tot *centurio* en hem bovendien 40.000 sestertien heeft ter beschikking gesteld om zich te kunnen uitrusten.

2) In *Ep.* 10, 87 kan men lezen hoe Plinius Traianus als gouverneur van Bithynia uitdrukkelijk verzoekt om ene Nymphidius Lupus, de zoon van een homonieme strijdmakker van Plinius die het al tot *praefectus cohortis* had geschopt, verder te bevorderen : *meum gaudium, domine, meamque gratulationem filii honore continebis*.

3) Wat we in *Ep.* 2, 13 lezen is echter, in verband met Symes stelling voor de *clientela* van Corbulo, zonder meer doorslaggevend :

*Et tu occasiones obligandi me avidissime amplecteris et ego nemini libentius debeo. Duabus ergo de causis a te potissimum petere constitui, quod impetratum maxime cupio. Regis exercitum amplissimum; hinc tibi beneficiorum larga materia, longum praeterea tempus, quo amicos tuos exornare potuisti. Convertere ad nostros nec hos multos! Malles tu quidem multos; sed meae verecundiae sufficit unus aut alter ac potius unus. Is erit Voconius Romanus.*⁸³

81. Dit werd reeds met de grootste nadruk gesteld door R. Syme (supra) en wordt opnieuw herhaald door o.a. A. K. Goldsworthy, *The Roman Army at War. 100 BC - AD 200*, Oxford, 1996, p. 31, die stelt dat de algemene veronderstelling dat promotie in het Romeinse leger afhankelijk was van verdienste, in het beste geval een halve waarheid is : "Patronage seems to have been far more important, as it was for securing favours and advancement throughout the Roman world." E. Flaig, *Die Usurpationen*, p. 576 erkent dit trouwens zelf wanneer hij stelt dat alle *legati* van Vespasianus in 69 hun legioenslegatuur aan zijn patronage te danken hadden! Waarom miskent de vorser dan (de impact van) de *clientela* van Corbulo volledig?

82. A. K. Goldsworthy, *op. cit.*, pp. 31-32. Ook Iuvenalis (*Sat.* 16, 4-6) vermeldt ironisch het enorme belang van aanbevelingsbrieven voor een recruit. Goldsworthy geeft nog tal van andere voorbeelden.

83. Vervolgens somt Plinius de kwaliteiten van deze laatste op en benadrukt hij hoe na Voconius hem aan het hart ligt.

4) Ik wens zelf nog een paar voorbeelden aan deze lijst toe te voegen om het belang van het beroepskader in het Romeinse leger te onderstrepen. In *Hist.* 3, 5, 2 wordt vermeld dat Vespasianus dank zij Titus niet alleen de steun kreeg van Mucianus maar ook dat de *tribuni centurionesque et volgus militum* voor zijn zaak werden gewonnen. En in *Hist.* 2, 81, 3 staat te lezen dat op de zeer belangrijke conferentie van Berytus naast de legioenslegaten ook de belangrijkste *centuriones* en soldaten aanwezig waren! Zij werden dus nauw betrokken bij de cruciale besluiten die op de 'topconferentie' van Berytus werden genomen.

Deze passages uit de bronnen laten rederlijkerwijze veronderstellen dat de onverwachte en gedwongen zelfmoord van Corbulo voor de *legati legionis* en het kader van de beroepsofficieren en de veteranen, dé kern van het Romeinse leger, op zijn minst rampzalig moet zijn geweest voor hun perspectieven. De vraag of zij een loyale, coherente 'Corbulo-factie' vormden is eigenlijk niet eens relevant: hoewel zij wellicht niet alle kansen op promotie in de wind zagen opgaan, hadden zij samen met een ongewoon machtig *patronus* een formidabele meerwaarde wat betreft promotiekansen verloren⁸⁴! Let op het feit dat Licinius Mucianus, L. Verulanus Severus en M. Vettius Bollanus nog bij leven van Corbulo naar het consulaat doorstoten en dat Tiberius Iulius Alexander in de zomer van 66 tot *praefectus Aegypti* wordt gepromoveerd. In elk geval waren er voor de militairen van Corbulo redenen genoeg tot enig ongenoegen met Nero en eventueel zelfs met zijn nieuwe vertegenwoordiger Vespasianus.

Daarnaast houdt Flaig helemaal geen rekening met het moeilijk te overschatten aandeel van een aantal 'Corbulo-getrouwen' in de realisatie van het principaat van *vir militaris* Vespasianus. De rol van de volgende mannen die zeker op goede voet hebben gestaan met Domitius Corbulo, kan en mag nooit worden veronachtzaamd:

1) M. Vettius Bolanus

Hij ging eenvoudigweg niet in op het verzoek van Vitellius om het machtige Britse garnizoen naar Italia te sturen.

2) T. Aurelius Fulvus

Begin 68 marcheerde Aurelius Fulvus met zijn *III Gallica*, dat hij al minimaal vier jaar commandeerde, uit Syria naar Moesia⁸⁵. Daar

84. Zeker voor de integrale *III Gallica* en *VI Ferrata*, die vanaf 55 tot en met 66 onafgebroken onder Corbulo dienden, moet dit een enorme tegenslag geweest zijn.

85. Suetonius, *Vespasianus* 6, 3: *sub exitu Neronis. Hist.* 2, 74, 1: *tertiam legionem, quod e Syria in Moesiam transisset.*

krijgt hij in het voorjaar van 69, omwille van een overwinning op de Rhoxolani, samen met zijn collega's Iulianus Tettius en Numisius Lupus de *ornamenta consularia* van Otho. Aurelius is zonder twijfel dé man geweest die samen met zijn *III Gallica* de machtige Donaulegers op de hand van Vespasianus heeft gekregen⁸⁶. Nog voor er sprake was van de usurpatie van Vespasianus kon hij de *III Gallica* als absoluut aanhanger van zijn zaak beschouwen (*Hist.* 2, 74). Het massaal overlopen van de Donaulegers naar Vespasianus begint in Moesia onder krachtige impuls van de *III Gallica*: *Adcelerata interim Vespasiani coepta Illyrici exercitus studio transgressi in partes. Tertia legio exemplum ceteris Moesiae legionibus praebuit* (*Hist.* 2, 85, 1). En in *Hist.* 2, 96, 1 lezen we het volgende: *Primae Vitellio tertiae legionis defectio nuntiatur, missis ab Aponio Saturnino epistulis*.

3) Tiberius Iulius Alexander

Deze *amicus* van Corbulo was van in het begin een loyaal aanhanger van de Flavische zaak. Hij was de eerste die zijn legioenen, de *III Cyrenaica* en de *XXII Deiotariana*, waarvan *vexillationes* in 63-64 onder het bevel van Corbulo hebben gediend, zonder de minste problemen de eed liet afleggen voor Vespasianus. Eén juli 69 is de *dies imperii* gebleven. Tiberius Iulius Alexander verzekerde Vespasianus van het cruciale Aegyptus.

4) C. Licinius Mucianus

Mucianus was dé motor achter de hele operatie om voor Vespasianus de weg naar het principaat vrij te maken. Mucianus commandeerde in 67 als *legatus pro praetore* van Syria naast de *III Scythica* en de *XII Fulminata* ook de excellente 'Corbulo-legioenen' *III Gallica* en *VI Ferrata*. Zou het kunnen dat de 'disciplinaire problemen' waarmee Vespasianus bij zijn aankomst in Syria werd geconfronteerd (Suetonius, *Vespasianus* 4), werden veroorzaakt door deze twee misnoegde legioenen? Heeft Vespasianus omwille van die aan-

86. Reeds R. Syme, "The March of Mucianus", p. 1013 stelde dat niemand anders dan Aurelius Fulvus de Moësische legioenen in het Flavische kamp heeft gelooft en wijst op de blitzcarrière die Aurelius Fulvus onder de Flavische dynastie zal uitbouwen. Ook Th. Franke, *Die Legionslegaten*, p. 77 schrijft dat "Nach dem Tode Othos spielte die Legion [III] eine entscheidende Rolle bei der Proklamation Vespasians zum Kaiser... Daran wird Aurelius Fulvus wohl entscheidenden Anteil gehabt haben." De vraag of Aurelius Fulvus na het bewerken van de Donaulegers naar het Oosten (Th. Franke, *Die Legionslegaten*, p. 77) of naar Italia (E. Flaig, *Die Usurpationen*, p. 578) is vertrokken, is niet eens relevant. Hij had zijn werk gedaan. Th. Franke, *Die Legionslegaten*, p. 252 meent dat Aurelius Fulvus in 63 een *amicus* is geworden van A. Marius Celsus en hem later geprotegeerd heeft.

vankelijke vijandigheid in de plaats van deze twee bij uitstek ervaren legioenen de *V Macedonica* en de *X Fretensis* meegenomen naar Iudaea? In elk geval had Licinius Mucianus ze wel op zijn hand. Bradley heeft reeds aangetoond dat Vespasianus zeer dicht stond bij Nero en zijn *liberti* in Achaea (supra)⁸⁷. Bradley suggereert net niet dat Vespasianus wellicht een duistere rol heeft gespeeld bij het wegwerken van Corbulo begin 67 in Achaea. Gezien zijn prominente positie als *comes Neronis* en gezien het feit dat hij een commando kreeg dat anders wellicht naar Corbulo zou zijn gegaan, kon men Vespasianus in elk geval gemakkelijk verdenken. Het is goed mogelijk dat de aanvankelijke vijandigheid van Mucianus aan het adres van Vespasianus daar iets mee te maken heeft gehad, dat het om meer ging dan de welbekende rivaliteit tussen twee consulaire *legati pro praetore*⁸⁸. In elk geval weten we dat Mucianus zeer vijandig stond tegenover Arrius Varus, wiens verraad hem in tegenstelling tot de soldaten van de *III Gallica* wel bekend was. Dat Mucianus, eens uit sympathie voor Titus tot de *partes* van Vespasianus toegetreden, een verpletterende rol heeft gespeeld bij het bewerken van het Syrische garnizoen en het kader van de beroepssoldaten ten voordele van Vespasianus wordt meer dan bewezen in *Hist.* 2, 82, 3 : *Consilium de summa rerum Beryti habitum. Illuc Mucianus cum legatis tribunisque et splendidissimo quoque centurionum ac militum venit.*⁸⁹ In elk geval was Mucianus een uitstekend organisator en intrigant, die achter de schermen heel wat werk moet hebben kunnen verzetten⁹⁰. Ook hij werd voor zijn rol schitterend beloond.

87. K. R. Bradley, "Nero's Retinue in Greece, A.D. 66/67", *Illinois Classical Studies*, 4 (1979), pp. 154-156.

88. *Hist.* 2, 5, 2 : *Ceterum hic Syriae, ille Iudaeae praepositus, vicinis provinciarum administrationibus invidia discordes, exitu demum Neronis positus odiis in medium consulere, primum per amicos, dein, praecipua concordiae fides, Titus prava certamina communi utilitate aboleverat, natura atque arte compositus adliciendis etiam Muciani moribus.* Let op de rol van de *amici* en Titus. Dat Mucianus in de eerste plaats omwille van Titus de Flavische zaak heeft gesteund, blijkt ook uit *Hist.* 2, 74, 1 : *Muciani animus nec Vespasiano alienus et in Titum prouior.* Ook M. Griffin, *Nero, the end of a dynasty*, London, 1984, p. 265 n. 106 wijst op de vijandigheid van Mucianus tegenover Vespasianus en Arrius Varus en stelt dat "Mucianus might have suspected Vespasian of helping to ensure his own appointment to command in the Jewish War by encouraging Nero's hostility to Corbulo." Waarschijnlijk hebben de *amici* en Titus Mucianus ervan kunnen overtuigen mogelijke verdenkingen te laten vallen.

89. Ook R. Syme, "The March of Mucianus", p. 1013 en J. Nicols, *Vespasian and the partes Flavianaes*, pp. 105-106 ("Mucianus played one of the key roles in the success of the Flavian party") en B. W. Jones, *The Emperor Titus*, pp. 94-95 zijn overtuigd van zijn sleutelrol in de proclamatie van Vespasianus. Nicols en Jones benadrukken de rol van Mucianus als 'arrangeur' achter de schermen en geven enkele mooie voorbeelden uit de tijd dat Vespasianus veilig en wel aan de macht was.

90. In *Hist.* 1, 10 lezen we over Mucianus het volgende : *Insignes amicitias iuuenis ambicione coluerat en sed apud subiectos, apud proximos, apud collegas variis illecebris potens.*

5. CONCLUSIE

Geen van de hierboven besproken getuigenissen kan *in se* het bestaan van een Corbulo-groep aantonen, maar op grond van hun cumulatief karakter mogen we wel aannemen dat er veel meer aan de hand was dan louter toeval! Hoewel we geen hard bewijs hebben voor de steun van een min of meer homogene 'Corbulo-groep' aan Vespasianus, hebben enkele topfiguren uit de *clientela* en de *amicitia* van de generaal duidelijk een eersterangsrol gespeeld bij de succesvolle realisatie van Vespasianus' proclamatie⁹¹. Zeker wanneer Domitianus in 70 huwt met Domitia Longina, zijn de belangen van de legaten en officieren van Corbulo opnieuw helemaal veilig gesteld. In zekere zin moet Domitius Corbulo worden beschouwd als wegbe-reider van het principaat van Vespasianus.

91. Indien ook Caesennius Gallus, Sex. Vettulenus Cerealis, Cn. Pompeius Collega en eventueel zelfs M. Ulpus Traianus hun promotie tot *legatus legionis* in het Oosten nog net aan de *commendatio* van Corbulo zouden te danken hebben, wordt deze stellingname nog versterkt.